

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za hrvatski jezik i književnost

VREMENSKE REČENICE

Diplomski rad

Studentica: Vlatka Peharda

Mentor: prof. dr. sc. Ivo Pranjković

Zagreb, svibanj 2013.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Rečenice i osnovno gramatičko ustrojstvo.....	5
2.1. Jednostavne rečenice.....	5
2.2. Složene rečenice.....	6
2.2.1. Nezavisložene rečenice.....	8
2.2.2. Zavisnosložene rečenice.....	9
3. Vrste zavisnosloženih rečenica.....	11
3.1. Formalna klasifikacija.....	11
3.2. Funkcionalna klasifikacija	12
3.3. Strukturno-semantička klasifikacija	14
4. Vremenske rečenice.....	15
4.1. Vremenske (temporalne) rečenice.....	16
4.2. Terminativne (granične) vremenske rečenice.....	17
5. Obrada vremenskih rečenica u različitim gramatikama	19
5.1. Josip Florschütz.....	20
5.2. Brabec – Hraste - Živković.....	21
5.3. Težak - Babić.....	22
5.4. Barić – Lončarić – Malić – Pavešić – Peti – Zečević - Znika.....	22
5.5. Radoslav Katičić.....	30
5.6. Dragutin Raguž.....	31
5.7. Ivo Pranjković.....	32
5.8. Sanda Hamm.....	34
5.9. Silić – Pranjković.....	34
6. Zaključak.....	35
7. Literatura.....	36

1. Uvod

Sintaksa (grč. σύνταξις /sýntaxis/ što znači «red, slaganje, razmještaj, uređivanje») ili složnica¹, rječoslaganje², stavkoslovlje³ i skladnja⁴, ako koristimo starije nazive gramatičkih literatura, dio je gramatike koji proučava ustrojstvo jezične jedinice više od razine riječi. Ona promatra odnose među jedinicama u nizu, tj. odnose između riječi, između spojeva riječi – sintagmi, između surečenica ili klauza u složenim rečenicama te odnose između rečenica u tekstu. Prvi odnos proučava sintaksa riječi ili tagmemika, drugi odnos sintaksa spojeva ili sintagmemika, treći odnos rečenična sintaksa ili kontagmemika i četvrti odnos, dakle, odnos između rečenica u tekstu proučava sintaksa teksta ili supratagmemika⁵.

Ukratko, sintaksa se bavi proučavanjem rečeničnog ustrojstva. Predmet su mu pravila po kojima se riječi slažu u rečenice. Najmanja jedinica kojom se sintaksa bavi jest riječi u kojem od svojih oblika, a najveća je rečenica. Pritom je rečenica glavna sintaktička jedinica i središte zanimanja svih sintaktičara.

Dvije osnovne vrste rečenica su jednostavne ili proste i složene rečenice, a međusobno se razlikuju s obzirom na to koliko puta se u njima javlja temeljno rečenično ustrojstvo ili, jednostavnije, razlikuju se po broju predikatnih skupova. Složene se rečenice sastoje od najmanje dviju jednostavnih rečenica i dijele se na dvije osnovne vrste: nezavisnosložene i zavisnosložene rečenice što ovisi o samostalnosti njihovih surečenica. Vremenske ili temporalne rečenice su podvrsta zavisnosloženih rečenica koje pripadaju priložnim ili adverbijalnim rečenicama i one su predmet istraživanja ovog diplomskog rada.

Sve postojeće gramatike hrvatskoga jezika spominju vremenske rečenice kao podvrstu zavisnosloženih rečenica, ali se razlikuju se po broju navedenih veznika, vezničkih priloga i izraza, po broju ilustrativnih primjera, ali i po broju stranica posvećenim obradi tih rečenica. Neke gramatike su im posvetile tek nekoliko redaka, dok ih druge obrađuju i na nekoliko desetaka stranica. Ovaj rad pokušava ukazati na sve te razlike. Kod oprimjerivanja vremenskih rečenica korišteni su primjeri iz gramatika, vlastite primjeri, dnevni, tjedni i mjesečni tisak u elektroničkom obliku kako bi ih se međusobno suprostavilo i došlo do spoznaje koja se veznička sredstva danas najčešće koriste u vremenskim rečenicama.

¹ Izraz koriste Della Bella u gramatici iz 1728. i Stulić u gramatici iz 1806.

² Izraz koristi Volarić u gramatici iz 1852.

³ Izraz koristi Babukić u gramatici iz 1854.

⁴ Izraz koriste Mažuranić u gramatici iz 1859., Veber u gramatici iz 1859., Šulek u gramatici iz 1860. i Pavlinović u gramatici iz 1871.

⁵ Terminologija je preuzeta iz: Pranjković, I. *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.

Kako bi se dao što točniji pregled sintaktičke građe u različitim gramatikama i što vjerniji prikaz sličnosti i različitosti u pojedinim jezičnim priručnicima, uz definicije i analizu rečenica, više pozornosti je posvećeno uspoređivanju poglavlja o sintaksi i obradi vremenskih rečenica kod različitih autora hrvatskih gramatika i jezičnih priručnika. Ovaj se rad pritom služi djelima nastalima u XX. stoljeću. Započinje sa Florschützovom *Gramatikom hrvatskog jezika za ženski licej, preparandije i nalik im škole* izdane 1905. godine koja je i ujedno bila osnovni priručnik u hrvatskome školstvu punih četiri desetljeća.

2. Rečenice i osnovno gramatičko ustrojstvo

Rečenica je najveća sintaktička jedinica, veća od riječi ili sintagme, a određuje se iz njoj nadređene jezične jedinice – diskurza. Za opis unutrašnjeg ustrojstva rečenice konstruiran je model **osnovnog gramatičkog ustrojstva**. To je “temeljna jedinica mjere gramatičkog ustrojstva svake rečenice i sastoji se od predikata, subjekta, priložne oznake i objekta.”⁶

Postoji mnogo različitih kriterija za razvrstavanje rečenica, a jedan je njih je sastav. S obzirom na rečenični sastav, rečenice se dijele na jednostavne i složene.

2.1. Jednostavne rečenice

U jednostavnim se rečenicama osnovno rečenično ustrojstvo pojavljuje samo jedanput. To znači da se jednostavne rečenice sastoje samo od predikata, od predikata i još kojeg od dijelova drugih članova rečeničnog ustrojstva ili se u tim rečenicama izriču svi dijelovi rečeničnog ustrojstva.

Temeljno rečenično ustrojstvo može činiti samo predikatni skup jer je upravo predikat nositelj rečeničnog ustrojstva. Predikat je riječ koja otvara mjesto drugim riječima u rečenici, a pritom ne treba imati nijednu drugu riječ uza se koja bi njemu otvarala mjesto. Dakle, jednostavne rečenice uvijek sadrže po jedan predikat, a mogu, no i ne moraju, sadržavati i ostale dijelove rečeničnog ustrojstva. Ako je temeljno rečenično ustrojstvo uspostavljeno samo predikatnim skupom, rečenice se nazivaju neraščlanjenim (jednočlanim) jednostavnim rečenicama. U slučaju da temeljno rečenično ustrojstvo pretpostavlja odnos subjekta i predikata, rečenice se nazivaju raščlanjenima (dvočlanim) jednostavnim rečenicama.

Raščlanjene rečenice se dalje mogu proširivati drugim samostalnim ili nesamostalnim članovima rečeničnog ustrojstva kako bi rečenica prenijela dodatne obavijesti ili kako bi dodatno opisala okolnosti u kojima se odvija priopćavanje. Rečenice koje sadrže samo subjekt i predikat nazivaju se neproširenima, a one koje sadrže još koji samostalni član rečeničnog ustrojstva (objekt ili priložnu oznaku), naziva se proširenima rečenicama. Samostalni se članovi dalje mogu proširivati nesamostalnim članovima (najčešće atributom i apozicijom).

⁶ Peti, M. *Pristup sintaksi višestruko složene rečenice*, u: *Jezikom o jezik*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb 1995.: 336.

Primjeri neproširene jednostavne rečenice⁷:

Razdanjuje se. (predikat)

Sviće dan. (predikat + subjekt)

Primjeri proširene jednostavne rečenice:

Iva čita novine. (subjekt + predikat + objekt)

Iva danas čita novine. (subjekt + priložna oznaka + predikat + objekt)

Djevojčica Iva danas čita novine. (apozicija + subjekt + priložna oznaka + predikat + objekt)

Djevojčica Iva danas čita jučerašnje novine. (apozicija + subjekt + priložna oznaka + predikat + atribut + objekt)

2.2. Složene rečenice

Složene rečenice nastaju spajanjem ili uklapanjem više jednostavnih rečenica u veću rečeničnu cjelinu. Rečenice koje se povezuju u složene rečenice nazivaju se ishodišne rečenice, a operacija kojom se skup ishodišnih rečenica uklapa u složenu zove se sklapanje. Nakon što su ishodišne rečenice sklopljene u novu, složenu rečenicu, one se nazivaju surečenice ili klauze. U složenoj rečenici ima onoliko surečenica koliko ima i predikata. Prema tome, ovisno o broju predikata, postoje jednostruko složene i mnogostruko ili višestruko složene rečenice.

Primjerice, jednostruko složena rečenica *Kad je ušla u kuhinju, osjetila je miris tek pečenih kolača* sastoji se od dviju ishodišnih rečenica:

Ušla u kuhinju tada. - zavisna surečenica

Tada je osjetila miris tek pečenih kolača. - glavna surečenica

Rečenica *Ušla u kuhinju tada* uvrštava se u sadržajno ustrojstvo glavne rečenice uz (praznu) priložnu oznaku vremena *tada* i ona tek u novoj, složenoj rečenici dobiva pun sadržaj.

S druge strane, rečenica *Kad je ušla u kuhinju, osjetila je miris tek pečenih kolača koji su se hladili na tanjuru* je mnogostruko složena rečenica nastala dvostrukom preoblikom uvrštavanja. Sastoji se od triju jednostavnih, ishodišnih rečenica:

Ušla je u kuhinju tada.

⁷ Primjeri preuzeti iz: Hamm, S. *Školska gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.: 137.

Tada je osjetila miris tek pečenih kolača.

Kolači su se hladili na tanjuru.

Rečenica *Ušla u kuhinju tada* je zavisna i odvaja se zarezom zbog toga što je u inverziji ili obrnutom poretku riječi u rečenici. Unutar glavne rečenice *Tada je osjetila miris tek pečenih kolača koji su se hladili na tanjuru* nalaze se dvije surečenice: *Tada je osjetila miris tek pečenih kolača* - glavna i *Kolači su se hladili na tanjuru* – zavisna surečenica. Zavisna je surečenica uvrštena uz objekt glavne surečenice (*kolača*), pomoću odnosne zamjenice *koji*.

Gledajući prema sadržaju, prva zavisna rečenica je vremenska, a uz objekt u glavnoj, mnogostruko složenoj rečenici, uvrštena je atributna zavisna rečenica.

Pri sklapanju ishodišnih rečenica u složenu događaju se određene promjene, npr. uklanjaju se zalihosne riječi, ali te promjene ne mijenjaju ustrojstvo rečenice nego ga samo preoblikuju. S obzirom na vrstu preoblike ili vrstu sklapanja surečenica (jednostavnih rečenica) u složenu rečenicu, većina suvremenih gramatika hrvatskog jezika⁸ razlikuje tri vrste preoblika:

- a) sklapanje povezivanjem ili spajanjem (tako nastaju nezavisnosložene, koordinirane rečenice, npr. *Ostao je kod kuće, a mogao je ići na roštilj.*)
- b) sklapanje uvrštavanjem ili uklapanjem (nastaju zavisnosložene, subordinirane rečenice, npr. *Javite se kad stignete.*) i
- c) sklapanje bez veznika, asindetsko sklapanje ili sklapanje nizanjem (nastaje tzv. rečenični niz, npr. *Kažem vam: sada je kasno za javljanje.*)

Takva podjela nije prisutna kod svih jezikoslovaca, posebno u starijim djelima. U već navedenoj *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika*⁹ o složenim se rečenicama navodi kako su unutar njih jednostavne rečenice međusobno povezane smislom i kako je razliku nezavisnolozenih i zavisloženih rečenica “teško objasniti ukratko, shvatit ćemo je, kada proučimo sve vrste jednih i drugih.”¹⁰

Pritom autori uopće ne koriste uobičajenu podjelu po vrstama sklapanja, već kod nezavisnosloženih rečenica samo opisuju međusoban odnos surečenica s obzirom na njihov sadržaj. Za zavisnosložene pak rečenice tvrde da je to “složena rečenica, u kojoj je dio glavne rečenice izražen čitavom rečenicom. Ona se sastoji od glavne i zavisne rečenice. Zavisnom se

⁸ Ovdje mislim na gramatike Težak-Babić (1992.), Silić-Pranjčević (2005.) te Katičićevu *Sintaksu* (2002.).

⁹ Brabec, I. Hraste, M. Živković, S. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1954.

¹⁰ Brabec, I. Hraste, M. Živković, S. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1954.:189.

rečenicom dopunjuje misao izražena glavnom rečenicom. Zavisna se rečenica poznaje i po tome, što se u njoj nalazi veznik.”¹¹

U *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* autora dr. Josipa Silića i dr. Ive Pranjkovića¹² uvedena je još jedna podjela složenih rečenica: podjela na implicitne i eksplicitne složene rečenice. Implicitnost znači da su rečenice sklopljene bez eksplicitnih veznih sredstava, odnosno bez veznika. Suprotno njima, eksplicitne su rečenice povezane veznicima.

Implicitna koordinacija razlikuje se od eksplicitne koordinacije po tome što se u implicitnoj koordinaciji ne pojavljuju veznici (to su zapravo asindeteske rečenice ili rečenični niz), a u eksplicitnoj koordinaciji rečenice povezuju veznici.

S druge pak strane, implicitna subordinacija razlikuje se od eksplicitne subordinacije ne samo s obzirom na vezna sredstva nego i s obzirom na narav zavisnosti. U eksplicitnoj subordinaciji zavisna je rečenica nesamostalna jer je uključena u ustrojstvo nezavisne, a u implicitnoj subordinaciji nesamostalna je ona surečenica koja u eksplicitnoj odgovara glavnoj.

Dakle, složene se rečenice dijele na nezavisnosložene (koordinirane) i zavisnosložene (subordinirane) rečenice, ovisno o tome zadržava li svaka od surečenica svoju samostalnost, odnosno posebno rečenično ustrojstvo. Ako surečenice u složenoj rečenici i nakon preoblike zadržavaju svoje rečenično ustrojstvo, riječ je o nezavisnosloženoj rečenici. Ako su surečenice ovisne jedna o drugoj i ako jedna surečenica postaje ustrojem druge surečenice, tada je riječ o zavisnosloženoj rečenici.

2.2.1. Nezavisnosložene rečenice

Nezavisnosložene rečenice su one složene rečenice kod kojih svaka surečenica zadržava svoje rečenično ustrojstvo, tj. one kod kojih jedna surečenica u strukturnom smislu ne postaje sastavnim dijelom druge surečenice. Primjerice, rečenica *Sjedi na balkonu i promatra more* sastoji se od dviju surečenica od kojih svaka može stajati samostalno: *Sjedi na balkonu* i *Promatra more*.

¹¹ Brabec, I. Hraste, M. Živković, S. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1954.:192.

¹² Silić, J. Pranjković, I. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005. : 320.

Za razliku od zavisnosloženih rečenica kod kojih se surečenice uvrštavaju jedna u drugu, kod nezavisnosloženih rečenica njihove se surečenice povezuju.

Nezavisne rečenice nastaju tako što se nakon preoblike ishodišnih rečenica u složenu rečenicu “ukida rečenična granica.”¹³ Prema tvrdnjama Radoslava Katičića, granice među rečenicama ne ukidaju se u potpunosti, nego ostaju i dalje, no one više nisu rečenične. Te granice odvajaju samostalna rečenična ustrojstva ishodišnih rečenica tako da su to zapravo granice unutar rečenice.

Ukidanje granica među surečenicama unutar nezavisnosloženih rečenica nije uvijek jednakoga stupnja. Ona “može biti dublje ili pliće zasječena”¹⁴ i to zasijecanje uvjetuje i vrstu pravopisnih znakova koja će se koristiti za odvajanje surečenica. Ako granica ostaje znatna, koristi se pravopisni znak točka zarez (;), kad je granica pliće zasječena i kad ne stoji više gotovo kao da je rečenična, surečenice se odvajaju zarezom (,). Kada se posebno želi naglasiti granica i stanka između nezavisno sklopljenih rečenica, umeće se crtica (-).

Nezavisno sklopljene rečenice mogu se odvajati i veznicima i to onda kada neki priložni izraz počne izražavati sklopljenost rečeničnih ustrojstava. U tom slučaju, taj prilog promijenjena značenja naziva se veznik.

Nezavisnosložena rečenica s veznicima naziva se sindetska, a ona sklopljena bez veznika, odnosno pomoću rečeničnih znakova, zove se asindetska.

Po sadržaju što ga izriču veznički prilozi i nezavisni veznici, oni se dijele na sastavne, rastavne, suprotne, izuzetne, zaključne i objasnidbene. Prema veznicima koji stoje u rečenicama, rečenice se također dijele na iste te skupine.

2.2.2. Zavisnosložena rečenica

Zavisnosložena rečenica je rečenica koja nastaje pri sklapanju ishodišnih rečenica suodnosnim uvrštavanjem. Primjer jedne takve rečenice je:

*Našao sam ga u sobi kada sam došao u ovo lječilište.*¹⁵

Ona je nastala uvrštavanjem od ovih ishodišnih:

Našao sam ga u toj sobi tada.

Došao sam u ovo lječilište.

¹³ Katičić, R. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladna kuća Globus, Zagreb, 2002.: 164.

¹⁴ Ibid. 164.

¹⁵ Primjer je preuzet iz: Peti, M. *Pristup sintaksi višestruko složene rečenice*, u: *Jezikom o jezik*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb 1995.: 338.

U zavisnosloženih rečenica u potpunosti se dokida granica među ishodišnim rečenicama tako da jedna surečenica postaje sastavnim dijelom druge, odnosno uvrštava se u rečenično ustrojstvo druge. Ustrojstvo jedne rečenice ovisi o ustrojstvu druge.

Rečenica koja u svoje ustrojstvo prima drugu zove se glavna, a ona rečenica koja se uvrštava uz riječ na kojem mjestu u ustrojstvu druge rečenice zove se zavisna rečenica. Glavna rečenica može biti i zavisna i nezavisna. Zavisna rečenica pri uvrštavanju u glavnu zadržava isto unutrašnje ustrojstvo kakvo je imala prije uvrštavanja.

Rečenica *Kad je došao kući, odlučio je pokositi travu* sastoji se od dviju ishodišnih rečenica: *Došao je kući tada* i *Tada je odlučio pokositi travu*. Druga je rečenica uvrštena u ustrojstvo prve koja tek nakon preoblike, odnosno sklapanja, dobiva pun sadržaj.

Važno je napomenuti kako se u Katičićevoj *Sintaksi* mogu naći dva vrlo slična pojma: *zavisno složene rečenice (bez preoblike ustrojstva)* i *zavisno sklapanje rečenica s preoblikom ustrojstva* pa ću ih ukratko pokušati razlučiti.

Najjednostavnije govoreći, zavisno složene rečenice (bez preoblike ustrojstva) su one rečenice koje nastaju tako što se zavisna rečenica uvrštava u glavnu uz neki dio rečeničnog ustrojstva.

Drugi tip preoblike samo spominjemo. “Rečenice se mogu sklopiti i tako da uvrštena ishodišna rečenica ne dobije samo mjesto u ustrojstvu druge ishodišne rečenice, nego pri takvu sklapanju gubi i svoje rečenično ustrojstvo, te se zatire svaki trag njegove samostalnosti.”¹⁶ Preoblike kojima se rečenice uz gubitak vlastitoga ustrojstva uvrštavaju u jedinstveno ustrojstvo sklopljene rečenice jesu:

- a) atribucija: *Vratite mi djedovinu koja je oteta*. (rečenica je nastala od ovih ishodišnih rečenica: *Vratite mi djedovinu*. i *Djedovina je oteta*.)
- b) predikatno proširivanje: *Momak je jutros banuo mamuran*. (ishodišne rečenice su: *Momak je jutros banuo*. i *Momak je bio mamuran*.)
- c) infinitivizacija: *Dopusti joj prenoćiti s njime*. (predikatni glagol se preoblikuje u infinitiv)
- d) nominalizacija: *Čulo se udaranje čekića*. (ishodišne rečenice su: *Čulo se to*. i *Udarao je čekić*.)

¹⁶ Katičić, R. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.: 405.

3. Vrste zavisnosloženih rečenica

Radoslav Katičić u *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika*¹⁷ dijeli zavisne rečenice na:

- a) zavisne rečenice po mjestu svojega uvrštavanja u glavnu
 - one mogu biti *predikatne, subjektne, objektne, adverbne i atributne*
- b) zavisne rečenice po sadržaju svojega uvrštavanja
 - one mogu biti *odnosne, mjesne, načinske, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene, dopusne, izrične, upitne i poticajne*

Dubravko Škiljan u *Pogledu u lingvistiku*¹⁸ zastupa istu podjelu, ali s promijenjenim nazivima. Autor određuje zavisne rečenice prema sintaktičkoj funkciji (subjektne, objektne, predikatne i adverbijalne rečenice) ili prema sadržaju (vremenske, namjerne, načinske, izrične, uzročne, posljedične, pogodbene, dopusne, odnosne, upitne itd.). Svaka od njih počinje ili specifičnim veznicima ili zamjenicama ili prilozima).

S druge strane, dr. Ivo Pranjković je u svom članku *Vrste zavisnosloženih rečenica*¹⁹ vrlo jasno razlučio tri osnovna klasifikacijska kriterija za sve zavisnosložene rečenice. Ovdje ću se osvrnuti na opise sva tri kriterija, kao i na njihove prednosti i nedostatke koji su izneseni u tom radu. Autor razlikuje formalnu, funkcionalnu te strukturno-semantičku klasifikaciju zavisnosloženih rečenica.

3.1. Formalna klasifikacija

Formalni se kriterij temelji na sredstvima veze između glavnog i zavisnog dijela zavisnosložene rečenice. Vezna se sredstva dijele na veznike (tj. vezničke riječi) i intonativna (ili katkada nulta) sredstva veze.

Rečenice s vezničkim riječima dijele se na zavisnoupitne i odnosne, a rečenice s veznicima dijele se s obzirom na značenja veznika. Pa tako razlikujemo uzročne, namjerne, vremenske, posljedične, izrične, dopusne, pogodbene, poredbene i rečenice neupravnoga govora.

Kao i svaki od tri osnovna kriterija, i formalni ima svojih prednosti, ali i nedostataka. Kao jedan od nedostataka spominje se činjenica da je sva pažnja usmjerena na vezna sredstva, a zanemaruju se strukturni i funkcionalni aspekt, asindetske rečenice, a problem predstavlja i

¹⁷ Katičić, R. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.: 189, 193

¹⁸ Škiljan, D. *Pogled u lingvistiku*, Naklada Benja, Rijeka, 1994.: 103

¹⁹ Pranjković, I. *Vrste zavisnosloženih rečenica*, u: Pranjković, I. *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.: str. 84-90

višeznačnost pojedinih veznika. Prednost formalnog stajališta je jednostavnost i njegova upotrebljivost, i to ako ovaj kriterij služi samo kao polazište opisa.

3.2. Funkcionalna klasifikacija

Funkcionalni je kriterij mnogo rašireniji u znanstvenim radovima i udžbenicima. On prevladava u velikoj većini gramatika hrvatskoga standardnog jezika (Brabec, Hraste, Živković 1970., Težak i Babić 1973., Barić i suradnici 1979. i druge).

Funkcionalni se kriterij u prvom planu bavi paralelizmom između zavisnih rečenica (surečenica ili klauza) i dijelova rečeničnog strojstva (predikat, subjekt, objekt, atribut, apozicija i priložna oznaka). To znači da se ovaj kriterij prvenstveno bavi odnosom između nesloženih i zavisnosloženih rečenica. U gramatikama su najčešće formulacije u kojima se tvrdi da zavisna rečenica dolazi na mjesto jednog od članova rečeničnog ustrojstva glavne rečenice, na primjer na mjesto subjekta, imenskog predikata, atributa, objekta ili priložne oznake.

Najveća je vrijednost funkcionalnoga pristupa njegova jasnoća i čvrstina analogije između nesloženih i zavisnih ili subordiniranih rečenica. Ipak, neki jezikoslovci tvrde kako potpune analogije ne može biti (dr. Pranjković spominje A. N. Gvozdeva). No, ovaj tip klasifikacijskog kriterija, unatoč svojoj rasprostranjenosti, ima ozbiljnih nedostataka. Najveći od njih je taj što zanemaruje strukturni aspekt, posebno u slučaju zavisnih klauza.

Prvo, rečenice s istom strukturom zavisnoga dijela i istim smisaonim odnosom svrstavaju se u različite skupine. Na primjer, rečenice:

- a) *Govor mu je takav da ga nitko ne razumije.*
- b) *Govori (tako) da ga nitko ne razumije.*
- c) *Govori tako smušeno da ga nitko ne razumije.*

Zatim, često se rečenice s potpuno drugačijim konstrukcijama, s obzirom na ustrojstvo glavnog i ustrojstvo zavisnog dijela kao i s obzirom na vezna sredstva, nalaze u istoj skupini. Takvih se primjera može naći i kod subjektivnih rečenica:

Tko rano rani, dvije sreće grabi.
Istina je da čudesa nema.
Ne zna se kada dolazi ministar.

Priča se kako smo premostili rijeku.

(E.Barić i suradnici 1979.: 389-392)

i kod atributnih:

Dobro bi ono vino što kod tebe popismo.

Došlo vrijeme da se diže buna.

Pitanje je tko će izvršiti plan.

(Brabec, Hraste i Živković 1970.: 205)

i kod objektnih:

Rekao je da ne može doći.

Našao je (ono) što je tražio.

Ovi primjeri pokazuju kako se funkcionalna klasifikacija zadržava samo na utvrđivanju funkcionalnog odnosa između glavnog i zavisnog dijela zavisnosloženih rečenica. To se utvrđivanje provodi tzv. metodom pitanja (tko? što? koga? čega? komu? čemu? itd.), no ta je metoda često bila predmetom ismijavanja mnogih gramatičara (Kudrjavskij).²⁰

Za predikatne rečenice karakteristična je potpuno okamenjena struktura i u njima se pojavljuju oblici samo jednog glagola (*biti*) pa ta vrsta rečenica zauzima mnogo manje prostora u gramatičkom pregledu od, primjerice, subjektivnih, objektnih ili atributnih rečenica.

Slabost funkcionalnog pristupa klasifikaciji zavisnosloženih rečenica očituje se i kod rečenica s korelativima. U većini slučajeva takve se konstrukcije određuju prema sintaktičkoj funkciji korelativa:

Ono što si rekao nije točno. (subjektivna)

Onome što si rekao nemam što dodati. (objektivna) ili

To je ono što si rekao. (predikatna)

Također je sporan i status konstrukcija s dva demonstrativa koji pripadaju različitim vrstama riječi. Primjer takve rečenice je: *Uspjeh je takav i toliko mu se radovao da je to sve iznenadilo.* Ovdje se može dogoditi da ista konstrukcija bude svrstana u dva različita tipa.

Još jedna slabost, ili kontradikcija, ove klasifikacije leži u činjenici da se subjekt (primjerice, u rečenici *Tko rano rani, dvije sreće grabi.*) proglašava zavisnom rečenicom.

²⁰ Pranjković, I. *Vrste zavisnosloženih rečenica*, u: Pranjković, I. *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.: 86.

3.3. Strukturno-semantička klasifikacija

Treća vrsta klasificiranja zavisnosloženih rečenica nije zaživjela u našoj sredini, iako prevladava u državama bivšeg Sovjetskog Saveza. Ona se temelji na dihotomiji raščlanjenost – neraščlanjenost.

Kod raščlanjenih rečenica zavisni se dio odnosi na glavni kao na cjelinu, a kod neraščlanjenih na jednu riječ koju zavisna rečenica dopunjuje, razvija ili konkretizira. Vrlo je važna razlika među navedenim tipovima uloga veznih sredstava. Kod raščlanjenih rečenica vezna sredstva određuju značenje rečenice i najvažniji su njihov strukturni element. Za neraščlanjene rečenice važniji su drugi elementi strukture. Struktura zavisnog dijela u njima uvjetovana je strukturom glavnog.

V. A. Belošapkova²¹ dijeli raščlanjene strukture na odnosno-proširujuće i determinativne rečenice. Determinativna se skupina dalje dijeli na uzročne, pogodbene, namjerne, dopusne, posljedične, vremenske, poredbene te rečenice korespondencije ili podudaranja (primjerice, *Što je duže čekao, bivalo mu je sve mučnije*).

Neraščlanjene strukture dijele se na adverbale (npr. *Želja koja se naglo javila nije se ispunila*.) i zamjeničko-suodnosne tj. strukture s korelativnom vezom (npr. *Problem je u tome što se nisu javili*.). Adverbale se rečenice dalje dijele u dvije skupine, s obzirom na to je li im struktura određena gramatičkom prirodom ili značenjem.

Strukturno-semantička klasifikacija ima velik broj prednosti u odnosu na funkcionalnu, a to je najvidljivije u opisu strukturnih osobina pojedinih tipova zavisnosloženih rečenica. Dr. Pranjković smatra kako bi ovu klasifikaciju bilo dobro primjenjivati u nastavi i kako bi ona mogla dovesti do novih spoznaja o sintaktičkom ustrojstvu hrvatskog standardnog jezika.

Autor u nastavku članka tvrdi da nijedna od klasifikacija nije dovoljno iscrpna i da svaka od njih ima i prednosti i nedostataka pa bi problem klasifikacija trebalo shvaćati kao polazišta u sintaktičkim istraživanjima. Ističe važnost što jasnijih i što utemeljenijih dihotomija pri bavljenju klasifikacijama zavisnosloženih rečenica, primjerice važnost već spomenute dihotomije raščlanjenost – neraščlanjenost ili distinkcije između restriktivnih i nerestriktivnih relativnih rečenica.

Restriktivne rečenice dopunjuju riječ zbog kakve “nepotpunosti” u određenom kontekstu, a nerestriktivne rečenice sadrže novu obavijest. Nerestriktivne se rečenice odvajaju

²¹ I. Pranjković spominje Belošapkovu i njezino djelo *Sovremennyj russkij jazyk. Sintaksa* (Moskva, 1977.) u svom članku *Vrste zavisnosloženih rečenica* (1993: 87).

zarezmom, a restriktivne ne odvajaju. Nerestriktivne zavisnosložene relativne rečenice sastoje se od dviju tvrdnji, a restriktivne su podređene jednom elementu glavne i predstavljaju tvrdnju izvan nje. Upotrijebit ću primjere koje je i autor preuzeo od W. Brownea. Restriktivna je rečenica:

Jedini čovjek na svijetu koji nam može pomoći živi u Rimu.

Restriktivni relativ ne može se ispustiti, a da rečenica ne promijeni smisao: *Jedini čovjek na svijetu živi u Rimu.*

Nerestriktivna je rečenica:

Gustoća naseljenosti, koja je najveća u Monaku, izračunava se po jednostavnoj formuli.

U toj se rečenici nerestriktivni korelativ može ispustiti i zavisna rečenica može stajati samostalno: *Gustoća naseljenosti izračunava se po jednostavnoj formuli. Najveća je u Monaku.*

Još jedan nedostatak suvremenih gramatika hrvatskoga standardnog jezika je i odnos prema asindetskim rečenicama. Naime, *Hrvatska gramatika* E. Barić i suradnika i *Sintaksa* R. Katičića sve asindetske rečenice proglašavaju koordiniranim. Međutim, asindetske rečenice mogu biti subordinirane:

npr. *Jedno je sigurno: to se neće dogoditi.*

Dr. Ivo Pranjković za takve primjere zavisnosloženih rečenica bez veznika koristi termin implicitne rečenice, a za rečenice s veznicima naziv eksplicitne rečenice.

4. Vremenske rečenice

Vremenske ili temporalne rečenice su podvrsta zavisnosloženih rečenica koje pripadaju priložnim ili adverbijalnim rečenicama jer se u njima zavisna surečenica odnosi prema glavnoj kao priložna oznaka ili adverbijal. Priložne su rečenice od svih zavisnosloženih rečenica najraznovrsnije jer su i priložne oznake mnogobrojne i raznovrsne. Priložne oznake u rečenici mogu biti izražene jednom riječju (npr. *Probudio se rano*), skupovima riječi (*Probudio se u ranu zoru*) ili surečenicama (*Probudio se čim je zora zarudjela*).

Preoblika uvrštavanja zavisne rečenice u glavnu označava se posebnim, tzv. vezničkim riječima. Vezničke riječi mogu biti zamjenice, (zamjenički) prilozi i veznici. Umjesto samo jedne vezničke riječi često se pojavljuju i složeni veznički izrazi. Vezničke riječi koje se

koriste kod vremenskih rečenica su *kad(a)*, *dok*, *dokle*, *dočim*, *čim*, *jedva*, *tek*, *netom*, *pošto*, *kako*, *što*, *otkada*, *otkako*.

Od vezničkih izraza u vremenskim rečenicama koriste se *kad god*, *dok god*, *dokle god*, *sve dok*, *samo dok*, *jedva što*, *tek što*, *istom što*, *netom što*, *nakon što*, *tek kad*, *poslije nego*, *prije nego*, *poslije nego što*, *prije nego što*.

Jedina gramatika koja je uvela novinu u vremenske rečenice i koja se zbog tog razlikuje od svih ostalih gramatika jest *Gramatika hrvatskoga jezika* Josipa Silića i Ive Pranjkovića. Naime, oni razlikuju vremenske (temporalne) rečenice i terminativne (granične) vremenske rečenice. Zbog te jedinstvenosti u hrvatskoj gramatici odlučila sam da će upravo to razlikovanje vremenskih rečenica zauzeti središnje mjesto u ovom diplomskom radu.

4.1. Vremenske (temporalne) rečenice

Vremenskim ili temporalnim rečenicama nazivaju se one priložne rečenice kod kojih se zavisna surečenica odnosi prema osnovnoj kao priložna oznaka vremena prema predikatu.²² Zavisna rečenica određuje vrijeme odvijanja procesa koji je označen predikatom u osnovnoj surečenici. Zavisna surečenica može označivati:

- istodobnost, simultanost (vrijeme zavisne surečenice podudarno je s vremenom osnovne surečenice)
- neistodobnost, sukcesivnost (vrijeme zavisne surečenice nije podudarno s vremenom osnovne surečenice)

Istodobnost može biti potpuna ili djelomična. U rečenicama sa značenjem potpune istodobnosti najčešće dolazi veznik *dok*, a kao predikat i osnovne i zavisne surečenice upotrebljavaju se nesvršeni glagoli. Primjer takve rečenice je: ***Dok*** pišem diplomski rad, pijem kavu. Kao veznik može se upotrijebiti i veznik *kad*.²³ Primjer takve rečenice je:

Kad pišem diplomski rad, pijem kavu.

U rečenicama sa značenjem djelomične istodobnosti sadržaj se osnovne surečenice vremenski samo dijelom podudara sa sadržajem zavisne. U vremenskim rečenicama toga tipa u osnovnu surečenicu obično dolaze oblici nesvršenih glagola dok u zavisnu dolaze obično oblici svršenih glagola. Primjer takve rečenice je: ***Dok*** sam kuhala večeru, Ana mi je došla u goste.

²² Silić, J. Pranjković, I. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.: 336.

²³ Veznik *kad* je najmanje obilježen i značenjski najširi vremenski veznik.

Kod sukcesivnih rečenica radi se o:

- anteriornosti ili prethodnosti (zavisna surečenica označuje vrijeme koje prethodi vremenu osnovne surečenice, tj. radnja označena zavisnom surečenicom prethodi radnji označenoj osnovnom)
- posteriornosti ili poslijevremenosti (zavisna rečenica označuje vrijeme koje slijedi poslije vremena u kojem se odvija radnja osnovne surečenice, tj. radnja označena zavisnom surečenicom odvija se poslije radnje označene osnovnom)

Primjer anteriornosti u rečenici: *Kad napišem, idem u krevet.*

Primjer posteriornosti u rečenici: *Prije nego napišem, idem u krevet.*

Prethodnost ili anteriornost izražava se neproizvedenim i prozvedenim veznicima: **kad** (npr. *Kad napišem, idem u krevet*), **dok** (npr. *Dok staviš kolač u pećnicu, smanji temperaturu*), **čim** (npr. *Čim sletite, javite mi se*), **pošto** (npr. *Pošto sam ugasila svjetlo, pošla sam leći*), **nakon što** (npr. *Nakon što je vidjela njegove plesne pokrete, odustala je od zajedničkog plesa*), **tek što** (npr. *Tek što sam počela jesti, opekla sam nepce*), **istom što** (npr. *Istom što je krenuo autom iz garaže, pokvario mu se automobil*), **samo što** (npr. *Samo što je započelo vjenčanje na otvorenome, počela je padati kiša*), **kako** (npr. *Kako smo došli, tako smo i otišli*).

Postoji razlika između vezničkih sredstva koja izražavaju prethodnost. Naime, vezničkim sredstvima *dok*, *čim*, *tek što*, *istom što*, *samo što* i *kako* izražava se posebna vrsta prethodnosti, koja je bliska značenju aorista.²⁴ U vremenskim rečenicama, koje sadrže ova veznička sredstva, radnja zavisne surečenice neposredno prethodi radnji osnovne.

Poslijevremenost ili posteriornost izražava se proizvedenim veznicima: **prije nego** (npr. *Posjetitelj kina u prosjeku konzultira trinaest izvora prije nego se odluči pogledati film*), **prije negoli** (npr. *Prije negoli ideš u posjet zubaru, dobro operi zube*) i **prije nego što** (npr. *Naime, nekoliko desetaka policajaca salutiralo je njemačkom ovčaru prije nego što su ga uspavali*).

4.2. Terminativne (granične) vremenske rečenice

Vremenskim rečenicama može se, uz simultanost i sukcesivnost, označivati i početak ili svršetak, tj. granica nekakvog vremenskog tijeka. Zbog toga se one nazivaju terminativne (granične) vremenske rečenice. Među njima najbrojnije su one kod kojih se daje obavijest o

²⁴ Aoristom se označuje prošlost koja neposredno prethodi sadašnjosti.

tome da se radnje zavisne i osnovne surečenice počinju odvijati istodobno. Kod takvih vremenskih rečenica javljaju se veznici **otkad(a)** i **otkako**. Primjeri takvih rečenica su:

Volim te otkad si se rodio.

Mrtav sam otkako se Marijana razboljela.

Ove rečenice posebne su i po tome što im je radnja osnovne pa onda i radnja zavisne rečenice vezana za prošlost. Zbog toga se u takvim rečenicama ne mogu pojaviti oblici futura. Primjer sljedeće rečenice gramatički je neispravan:

** Voljet ću te otkad ćeš se roditi.*

Drugi tip terminativnih vremenskih rečenica su rečenice kod kojih je u prvom planu završni dio kakvog vremenskog odsječka. U njima se naglašava da radnja zavisne surečenice počinje kad prestane radnja u osnovnoj surečenici ili da radnja zavisne surečenice traje isto koliko traje i radnja osnovne surečenice. Veznici koji se koriste u takvim rečenicama su **dok** i **dokle**. Primjeri rečenica s tim veznicima:

Liniću, prepolovi si plaću dok se ne smanji broj nezaposlenih.

*Ovdje ostajemo dokle hoćemo.*²⁵

U surečenicama s veznikom **dok** najčešće se javljaju niječni predikati svršenoga vida. Ta negacija označava da se radnje osnovne i zavisne surečenice vremenski ne podudaraju, tj. radnja zavisne surečenice počinje kad se više ne odvija radnja osnovne. Surečenice s veznikom **dok** mogu doći i s jesnim predikatom i tad imaju isto takvo značenje, ali mogu i značiti da su radnje istodobne i da završavaju u isto vrijeme. Primjer takve rečenice je:

*Čekali smo dok napiše pismo.*²⁶

U rečenicama s veznikom **dokle** radnja zavisne surečenice traje do kada i traje radnja osnovne. Terminativnost se surečenica koje se povezuju veznicima **dok** i **dokle** još dodatno naglašava pojačajnom česticom **sve**, kao npr. *Liniću, prepolovi si plaću sve dok se ne smanji broj nezaposlenih.*

Terminativne vremenske rečenice s veznicima **dok** i **dokle** vrlo se često habitualiziraju što znači da dobivaju česticu **god**. Njome se ističe da radnja zavisne surečenice traje do iste one granice do koje traje i radnja osnovne²⁷ ili da se radnja zavisne počinje odvijati tek onda kad se završi radnja osnovne surečenice, kao npr. *Liniću, prepolovi si plaću dok god se ne smanji broj nezaposlenih.*

²⁵ Primjer preuzet iz Silić, J. Pranjković, I. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.: 338.

²⁶ Ibid. 338.

²⁷ U ovom slučaju čestica **god** ima istu funkciju kao i čestica **sve**.

Osim terminativnih mogu se habitualizirati i drugi tipovi vremenskih rečenica, a to su vremenske rečenice koje označuju istodobnost (npr. *Dok god pišem diplomski rad, pijem kavu*) i vremenske rečenice koje označuju anteriornost (npr. *Kad god napišem, idem u krevet*). Vremenske rečenice koje označuju posteriornost ne mogu se habitualizirati zbog svojih vezničkih sredstava. Jedino se veznička sredstva *dok, kad* i *dokle* mogu habitualizirati. Primjer takve gramatički neispravne rečenice je:

* *Posjetitelj kina u prosjeku konzultira trinaest izvora **prije nego god** se odluči pogledati film.*

U habitualiziranim vremenskim rečenicama s veznicima *dok* i *dokle* dolaze isključivo oblici nesvršenih glagola, npr. *Dok god **pišem** diplomski rad, **pijem** kavu* i u njima se naglašava terminativnost (zajednička granica završetka radnje u osnovnoj i zavisnoj surečenici).

U vremenskim rečenicama s veznikom *kad* dolaze i oblici nesvršenih glagola (npr. *Kad god **pišem** diplomski rad, **pijem** kavu*) i oblici svršenih glagola (npr. *Kad god **napišem** pismo, **popijem** kavu*), a mogu doći i glagolski oblici različita vida u osnovnoj i zavisnoj surečenici (npr. *Kad god **napišem** pismo, **pijem** kavu*).

5. Obrada vremenskih rečenica u različitim gramatikama

Ovo je poglavlje kratak osvrt na neke gramatike hrvatskoga jezika nastale nakon 1900. godine u kojem se nastoji opisati njihove međusobne razlike i sličnosti. Gramatike nastale u 20.st razlikuju se od onih iz prethodnoga razdoblja²⁸ jer sadrže načelno ujednačena normativna rješenja. Ta su normativna rješenja utemeljena na štokavštini novih oblika onako kako je to normirala Maretićeva gramatika pa možemo govoriti o tzv. maretićevskoj normi.²⁹ Sanda Hamm gramatike 20.st dijeli na četiri skupine:

- a) hrvatske gramatike od početka 20. st. do 1940.
- b) hrvatske gramatike od 1940. do 1945.
- c) hrvatske gramatike od 1945. do 1970.-ih godina
- d) suvremene hrvatske gramatike

Iz svakog je razdoblja obrađena barem po jedna gramatika, iako je najviše obrađenih iz zadnje skupine. Gramatike su poredane po godini prvog izdanja.

²⁸ Radi se o razdoblju ilirizma i burnih filoloških sukoba.

²⁹ Ham, S. *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.: 163.

5.1. Josip Florschütz

Pri obradi ove gramatike korišteni su Florschützovi primjeri jer ih se želi suprostaviti primjerima vremenskih rečenica iz dnevnih, tjednih i mjesečnih novina koji su korišteni kod obrada suvremenijih gramatika. Florschützova je gramatika “podređena svojoj namjeni pa je izrazito pregledno, jednostavno, jezgrovito i oprimjereno napisana kao što to priliči školskoj gramatici.”³⁰ Poglavlje o vremenskim rečenicama započinje definicijom, a ona glasi: “Vremenske rečenice kazuju vrijeme, kad se radnja glavne rečenice vršila.”(2002:159) Florschütz je koncipirao poglavlje na način da vremenske rečenice dijeli prema onom što one označavaju. Drugim riječima, dijeli ih na rečenice koje označavaju istovremenost, prijevremenost i poslijevremenost.

Radnja vremenske rečenice može se odvijati istovremeno s radnjom glavne rečenice. Zavisne rečenice odgovaraju na pitanje *kad?* i počinju s veznicima *kad, dok, dakle, dogod, istom* dok u glavnoj rečenici mogu stajati prilozi *onda, dotle*. Ovdje spadaju i rečenice koje odgovaraju na pitanje *za koliko vremena?* s veznicima *kako, otkako*. U glavnoj i zavisnoj rečenici redovito dolaze nesvršeni glagoli. Nekoliko primjera gore navedenih rečenica:

Kad mačka kod kuće nije, onda se miši vesele.

Istom oni tako besjeđahu, al' eto ti sluge Milutina.

Dokle prosi, zlatna usta nosi.

Otkako ovaj grad stoji, još ovake galiije nije bilo. (2002:159)

Radnja vremenske rečenice može završiti prije radnje glavne rečenice. Ovdje se vremenskom rečenicom izražava prijevremenost. Takve vremenske rečenice počinju veznicima *pošto, kako, tek, tek što, kad, istom čim, dokle i dok ne*³¹. U glavnoj rečenici mogu stajati prilozi *tad, onda, tim*. U zavisnu se rečenicu uvrštavaju samo svršeni glagoli i naznačuju svršenu radnju u prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti s obzirom na vrijeme koje se nalazi u glavnoj rečenici. U ovu skupinu pripadaju i rečenice koje odgovaraju na pitanje *otkad?* s veznikom *otkako*. Slijedi nekoliko primjera gore navedenih rečenica:

Otkako si dvore sagradio, ljepši svati nijesu projezdili.

Pošto se umiju, zapale svatovi lule.

Dok mene veselje prođe, obojicu hoću objesiti.

Tek sokolu prvo perje nikne, on ne može više mirovati.

Istom kneže naredio vojsku, na Kosovo udariše Turci. (2002:159)

³⁰ Ham, S. *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.: 165.

³¹ Veznik *dok ne* dolazi uz negativnu glavnu rečenicu.

Radnja zavisne rečenice može početi i nakon radnje glavne rečenice. Ovdje se radi o poslijevremenosti. Takve vremenske rečenice počinju veznicima *prije nego (što), prije no (što), dok, dokle, dok ne*.³² U zavisnim rečenicama koje izražavaju poslijevremenost dolaze oblici svršenih glagola. Nekoliko primjera takvih vremenskih rečenica:

Možeš jesti grožđa po volji, dok se nasitiš.

Sunce će se pretvoriti u tamu i mjesec u krv, prije nego dođe veliki i slavni dan Gospodnji.

Ode pravo preko Bosne slavne, dokle stiže Drini valovitoj. (2002:160)

5.2. Brabec – Hraste – Živković

Ova gramatika je “prva gramatika koja ima potpunost koju pronalazimo u suvremenim našim gramatikama.”³³ Dakle, sastoji se od *Uvoda* s povijesnim dijelom i kratkim prikazom dijalekata, *Nauke o glasovima (fonetike)*, *Nauke o oblicima (morfologije)*, *Tvorbe riječi, Sintakse i Dodatka* u kojem se obrađuje staroslavenska gramatika. Autori započinju poglavlje o vremenskim rečenicama definicijom istih: “Zavisne rečenice, koje kazuju, kada se vrši radnja glavne rečenice, jesu vremenske ili temporalne rečenice.”(1954:196) Zavisna vremenska rečenica može se pretvoriti u vremensku oznaku. Primjer takve pretvorbe je:

*Pošli smo na Sljeme, kada je svitalo.→Pošli smo na Sljeme za svitanja.*³⁴

Autori, kao i Florschütz, grupiraju vremenske rečenice s obzirom na vrijeme odvijanja radnje u glavnoj i zavisnoj rečenici. Dakle, postoje tri grupe, u prvoj se grupi nalaze rečenice u kojima se radnja glavne i zavisne rečenice događaju istovremeno, u drugoj se grupi nalaze rečenice u kojima se radnja glavne rečenice događa poslije radnje zavisne, a treću grupu čine rečenice u kojima se radnja glavne događa prije radnje zavisne rečenice.

1. radnja glavne rečenice vrši se kad i radnja zavisne rečenice

Taj se odnos izriče veznicima: *kada, dok, dokle, kako, otkada*.

2. radnja glavne rečenice vrši se poslije radnje zavisne rečenice

³² Veznik *dok ne* dolazi uz jesnu glavnu rečenicu.

³³ Ham, S. *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.: 202

³⁴ Primjer je preuzet iz Brabec, I. Hraste, M. Živković, S. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1954.:196.

Taj se odnos izriče veznicima: *pošto, čim, tek, tek što, kad, kako, istom*. Autori naglašavaju da se veznicima *čim, tek, tek što* ističe brzo vršenje radnje glavne rečenice, neposredno poslije radnje zavisne rečenice.

3. radnja glavne rečenice vrši se prije radnje zavisne rečenice

Taj se odnos izriče veznicima: *prije nego (što), prije no (što)*. Ovdje i spadaju veznici *dokle, dok* uz koje stoji negacija *ne*, ali nije nužno. Autori dodaju da se isticanje različitih odnosa pojačava ako prema veznicima stoje u glavnoj rečenici *a, a ono, a to, ali, dok, kad, no, onda, tada, te, tu*.

5.3. Težak – Babić

Autori ove “najdugovječnije hrvatske suvremene gramatike koja je u neprekidnoj upotrebi već 40 godina”³⁵ posvećuju relativno malo redaka vremenskim rečenicama, ali ni druge zavisnosložene rečenice nisu dobile više prostora. Definicija vremenskih rečenica glasi: “Zavisna rečenica koja dopunjuje glagol glavne rečenice kao oznaka vremena zove se vremenska rečenica.”(1992:230) Autori navode veznička sredstva kojima se povezuju glavna i zavisna rečenica. To su:

- vremenski prilozi *kad, otkad, otkako, dokad, pošto*
- veznik *dok*
- zamjenica *čim*
- skupovi riječi *prije nego, tek što, istom što, istom pošto* i dr.

5.4. Barić – Lončarić – Malić – Pavešić – Peti – Zečević – Znika

Hrvatska gramatika ili *Institutova gramatika* svoje je prvo izdanje doživjela 1979. pod naslovom *priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, a autori su joj znanstvenici iz zagrebačkoga Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Radi se o “opširnoj, metodološki suvremenoj i dobro zasnovanoj znanstvenoj gramatici kojom se ponajprije služe studenti hrvatistike.”³⁶ *Sintaksa* Radoslava Katičića poslužila je kao predložak za pisanje sintaktičkog dijela u Institutovoj gramatici, a paradoksalno je što je ona tek prvi puta otisnuta 1986.

³⁵ Ham, S. *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.: 219.

³⁶ Ibid. 225.

Barić i suradnici započinju poglavlje o vremenskim rečenicama definicijom:

“Vremenska rečenica je takva zavisna rečenica koja se prema glavnoj, u koju se uvrštava, odnosi kao adverbna (priložna) oznaka vremena prema svom predikatu.” (1997:486)

Zatim autori navode vezničke riječi koje se koriste kod vremenskih rečenica. To su odnosni prilozi vremena *kad(a)*, *dok*, *dokle*, *dočim*, *čim*, *jedva*, *tek*, *netom*, *pošto*, *kako*, *što*, *otkada*, *otkako*.

Osim ovih navedenih vezničkih riječi, vremenske rečenice uvrštavaju se i vezničkim izrazima *kad god*, *dok god*, *dokle god*, *sve dok*, *samo dok*, *jedva što*, *tek što*, *istom što*, *netom što*, *nakon što*, *tek kad*, *poslije nego*, *prije nego*, *poslije nego što*, *prije nego što*.

Veznik *kad(a)*

Kada je pri uvrštavanju odnosne rečenice njezina odnosna zamjenica dio adverbne(priložne) oznake vremena, može umjesto adverbne oznake doći i vremenski odnosni prilog *kad(a)*. Od ishodišnih rečenica

1. *Onog trenutka shvatila sam da mi je zagorio ručak.*
2. *To se dogodilo u onaj trenutak.*

mogu se uvrštavanje druge rečenice u prvu dobiti dvije zavisnosložene rečenice koje se razlikuju samo po vezničkoj riječi.

1. *Onog trenutka u **koji** se to dogodilo shvatila sam da mi je zagorio ručak.*
2. *Onog trenutka **kad** se to dogodilo shvatila sam da mi je zagorio ručak.*

Takve vremenske rečenice s *kad(a)* jednakovrijedne su odnosnim rečenicama s *koji*.

Ako se u dvije ishodišne rečenice nalazi isti vremenski prilog koji se odnosi na isto vrijeme, jedna se rečenica može uvrstiti u drugu uz taj prilog na način da se u rečenici koja se uvrštava vremenski prilog zamijeni odnosnim vremenskim prilogom *kad(a)*. Prilog dolazi na početak zavisne vremenske rečenice.

Zavisnosložena rečenica

*Bio je gladan da je vidi upravo danas **kad** je ta slika odštampana* (1997:486)
sastavljena je od ishodišnih:

1. *Bio je gladan da je vidi upravo danas.*
2. *Danas je ta slika odštampana.*

Takve vremenske rečenice nisu jednakovrijedne odnosnima.

Jedna se rečenica na isti način uvrštava u drugu i kad se u obje nađe isti vremenski zamjenički prilog (sada, tada, onda, ponekad, nekada). Taj prilog u glavnoj rečenici je korelativan odnosnom vremenskom prilogu *kad(a)* u zavisnoj.

Zavisnosložena rečenica

Kad se starac nagledao knjige, ***tad*** se baci na koljena (1997:487)

sklopljena je uvrštavanjem od ishodišnih:

1. *Tad* se starac nagledao knjige.
2. *Tad* se starac baci na koljena.

Korelativni zamjenički prilog može se kod takvog uvrštavanja iz glavne rečenice i ispustiti. Sadržaj mu se tada uključuje u sadržaj odnosnoga vremenskog priloga *kad(a)*.

Složeni veznik *kadli* je emotivno povišen izraz. Nastaje kad se veznik *kad* pojača česticom *li*.

Kadli naš lovac tamo, a to ti je grdosija od vuka! (1997:488)

Ako se vremenska rečenica uvrštava uz priložnu oznaku koja se ne odnosi samo na jedno vrijeme, nego na svako koje se njome opisuje, može se upotrijebiti vezniki izraz *kad(a) god*.

Kad god bi je pogledao, sjetio bi se njezine majke.

Veznik *dok*

U rečenicu koja sadrži vremenski zamjenički prilog *dotle* kao adverbnu (priložnu) oznaku vremena može se uz nju uvrstiti druga rečenica s vremenskim zamjeničkim prilogom. Tada se taj prilog mijenja u vremenski veznik *dok* i dolazi na početak zavisne rečenice. Primjer takve zavisno složene rečenice je:

Dok mi još tražimo kosti razbacane po raznim masovnim grobnicama, *dotle* društvene vlasti okreću svoju glavu kao da se ništa ne događa.

Ta rečenica sklopljena je vremenskim uvrštavanjem od ishodišnih:

1. Tada mi još tražimo kosti razbacane po raznim masovnim grobnicama.
2. *Dotle* društvene vlasti okreću svoju glavu kao da se ništa ne događa.

Rečenica koja sadrži veznik *dok* može se uvrstiti i uz druge vremenske oznake koje imaju u određenom kontekstu značenje slično prilogu *dotle*.

*Đurović je podsjetio kako je od početka tvrdio da je cijelo vrijeme bio u **dok** je hrvatsko tužiteljstvo na početku istrage zabranilo izlistavanje njegovih telefonskih kontakata i tako mu srušilo alibi.*

Umjesto veznika *dok* u starinskom i pučkom jeziku javljaju se i *dokle, dok god, dokle god*.

***Dokle** pjevam, **dotle** i postojim.*

***Dok god** je ova stabilnost u Saboru, možemo reći da u Hrvatskoj imamo stabilnu političku situaciju.*

*Trebamo vjerovati u prolaz **dokle god** postoji nada.*

Sadržaj vezničkih izraza *sve dok* i *samo dok* spajanjem dvaju značenja se pojačava.

*Tri tisuće invalida je na čekanju **sve dok** se ne promijeni sustav.*

*On slika **samo dok** spava.*

Vremenska oznaka *dotle* može se izostaviti u daljnoj preoblici:

***Dok** pišem diplomski, pijuckam ledenu kavu.*

U starinskom se jeziku umjesto veznika *dok* može javiti i veznik *dočim*.

*Moguće je propasti na mnogo načina, **dočim** je uspjeti samo na jedan način.*

U starinskom se jeziku uz vremenske rečenice s veznikom *dok* uvrštavaju i vremenske oznake *odmah, još, već, a onda*.

***Dok** ja nađem ključ od njegovog srca, on će **već** promijenit bravu.*

Veznik *čim*

U rečenicu koja sadrži vremenski prilog *odmah* kao adverbnu (priložnu) oznaku može se uz taj prilog kao vremenska uvrstiti druga rečenica s vremenskim zamjениčkim prilogom. Pri uvrštavanju, taj se prilog mijenja u vremenski veznik *čim* i on dolazi na početak uvrštene rečenice.

Primjer takve zavisno složene rečenice je:

*Otišla je odmah do hladnjaka **čim** je osjetila glad.*

Gore navedena rečenica sklopljena je takvim uvrštavanjem od ishodišnih:

1. Otišla je odmah do hladnjaka.

2. Tada je osjetila glad.

Vremenska se oznaka *odmah* u daljnoj preoblici najčešće izostavlja u glavnoj rečenici.

*Srce mi je zastalo **čim** sam ga prepoznala.*

*Dvije tisuće špeditera dobit će otkaz **čim** uđemo u EU.*

Veznički izrazi *kad god*, *tek što*, *jedva što*, *istom što*, *netom što*

Primjeri vremenskih rečenica sa gore navedenim vezničkim izrazima:

kad god

***Kad god** sam mogao, došao sam na našu domaću utakmicu, a u svlačionice ne ulazim.*

***Kad god** sam igrao protiv njih, zabio sam gol.*

samo dok

*On slika **samo dok** spava.*

*Život je stvaran **samo dok** jesam.*

tek što

***Tek što** je očišćen od snijega, Zavižan je odmah postao mamac za izletnike i planinare.*

***Tek što** smo jedan preživjeli, stiže novi smak svijeta.*

jedva što

***Jedva što** je započela borba, odvoji se s lijevog neprijateljskog krila odred.*

istom što

***Istom što** je stao na obalu afričku i počeo pripovijedati, oboli tako, te je morao natrag u Španjolsku.*

netom što

*U srijedu, **netom što** sunce prođe zenit odrađuju se posljednje pripreme za Noć vještica.*

***Netom što** se probudila iz narkoze nakon dvije operacije Gianna je viknula.*

Rečenice s prilogom *što*

Primjer vremenske rečenice koja je uvrštena odnosnim zamjениčkim prilogom *što*:

*Već je prošlo više od tri tjedna **što** nije vidio svoju djevojku.*

Veznik *netom*

Veznik *netom* ima značenje sličnom vezniku *čim*. Primjer takve rečenice je:

***Netom** je granulo sunce, susjedov kokošinjac oživje. (1997:492)*

Veznik *pošto*

U rečenicu koja sadrži vremenski zamjениčki prilog *onda* kao adverbnu (priložnu) oznaku vremena može se kao vremenska uvrstiti druga rečenica sa vremenskim zamjениčkim prilogom *tada* kao adverbnom oznakom. Ako je predikat rečenice koja se uvrštava u svršenom vidu, pa se sklapanjem naznačuje da se radnja glavne rečenice vrši nakon svršetka radnje u zavisnoj, mijenja se zamjениčki prilog *tada* u vremenski veznik *pošto* i tada on dolazi na početak svoje rečenice.

Sljedeća zavisno složena rečenica

***Pošto** smo se najeli, *onda* je mama počela raspremati stol.*

sklopljena je takvim uvrštavanjem od ishodišnih:

1. *Onda je mama počela raspremati stol.*
2. *Tada smo se najeli.*

Kod daljnjeg preoblikovanja vremenska se oznaka *onda* najčešće izostavlja iz glavne rečenice, a značenje joj se prenosi na cijelu uvrštenu rečenicu i njezin vremenski veznik *pošto*.

*Što bi vi zaključili **pošto** ste pročitali ovaj članak?*

Umjesto veznika *pošto* u starinskom se jeziku javlja i veznik *pokle*.

*Ali **pokle** se pred mjesec dana rodilo njegovo šesto dijete, nije mogao raditi ni noću. (1997:492)*

Veznički izrazi *nakon što* i *poslije nego*

Ovi se veznički izrazi javljaju u ležernijem iskazu.

***Nakon što** je oborila rekord, Maze je dobila prijetnje smrću.*

*Izraelski navijači su napustili tribine **nakon što** je musliman zabio za njihov klub.*

*Međutim, zablude uočimo tek **poslije nego** se razočaramo u idolima.*

Rečenice s *tek kad*

Ovaj veznički izraz osobito naglašava da se vršenje radnje glavne rečenice dogodilo nakon svršetka radnje u zavisnoj rečenici.

*Škverani će biti zadovoljni **tek kad** se potpiše socijalni sporazum.*

*Građani uočavaju pravnu nesigurnost **tek kad** ih se ošteti.*

Rečenice s *prije nego* i *prije nego što*

U rečenicu s vremenskim zamjениčkim prilogom *onda* kao adverbnom (priložnom) oznakom može se kao vremenska uvrstiti druga rečenica sa zamjениčkim vremenskim prilogom *tada* kao adverbnom oznakom. Ako je predikat rečenice koja se uvrštava u svršenom vidu, pa se sklapanjem označuje da se radnja glavne rečenice vrši još prije početka radnje u zavisnoj, zamjениčki se prilog *tada* mijenja u vremenski veznički izraz *prije nego* (uz ovaj se izraz koriste i izrazi *prije nego što* i *prije no što*). Ovi veznički izrazi dolaze na početak svoje rečenice.

Sljedeća zavisnosložena rečenica

***Prije nego** pokrenete svoj projekt, važno je istražiti tržište.*

sklopljena je takvim uvrštavanjem od ishodišnih:

1. *Onda je važno istražiti tržište.*
2. *Tada pokrenete svoj projekt.*

i to na ovaj način: *Prije nego pokrenete svoj projekt, onda je važno istražiti tržište.*

Kod daljnjeg preoblikovanja oznaka *onda* se najčešće izostavlja iz glavne rečenice, a značenje joj se prenosi na cijelu uvrštenu rečenicu i njezin veznički izraz *prije nego*.

Primjer rečenice s vezničkim izrazom *prije nego što*:

***Prije nego što** je većini običnih građana ove zemlje postala poznata odluka Ustavnog suda kojom je obustavljena nastava zdravstvenog odgoja u školama, poznati hrvatski križar Krešimir Miletić na svojoj stranici na Facebooku objavio je sljedeću informaciju: 'Radujte se! Ustavni sud sutra odbacuje zdravstveni odgoj! Pobjeda'*

Primjer rečenice s vezničkim izrazom *prije no što*:

*Možda se vraćam i **prije no što** se mislilo.*

*Ambasador se šalio nekoliko minuta **prije no što** si je oduzeo život*

Rečenice s *kako, otkako i otkad(a)*

U rečenicu s vremenskom oznakom *odmah* može se uz tu oznaku kao vremenska uvrstiti druga rečenica s vremenskom oznakom *tada* ili *onda*. Vremenska oznaka uvrštene rečenice mijenja se u veznik *kako* i on dolazi na početak svoje rečenice.

Primjer takve zavisno složene rečenice je:

***Kako** smo im odgovorili da nemamo, *odmah* je nastala pomutnja i vidjelo se na njima *kako* ih je to zabrinulo.*

Ta rečenica sklopljena je vremenskim uvrštavanjem od ishodišnih:

1. *Odmah je nastala pomutnja i vidjelo se na njima *kako* ih je to zabrinulo.*
2. *Tada smo im odgovorili da nemamo.*

Kod daljnjeg preoblikovanja oznaka *odmah* se najčešće izostavlja iz glavne rečenice, a značenje joj se prenosi na cijelu uvrštenu rečenicu i njezin veznik *kako*.

*Pucao si je u glavu **kako** je čuo da mu je umro otac.*

U rečenicu s vremenskom oznakom koja označuje i početak radnje druge rečenice ta se druga rečenica uvrštava kao vremenska. Vremenska joj se oznaka preoblikuje u veznik *kako, otkako i otkad(a)*, koji dolazi na početak svoje rečenice.

Primjer ovakave zavisno složene rečenice:

*Prošlo je već mjesec dana **kako** smo se uslijed hakerskog napada morali prebaciti na novu lokaciju.*

Ta rečenica sklopljena je vremenskim uvrštavanjem od ishodišnih:

1. *Prošlo je već mjesec dana.*
2. *Otada smo se uslijed hakerskog napada morali prebaciti na novu lokaciju.*

Kod daljnjeg preoblikovanja zamjenički se prilog najčešće izostavlja iz glavne rečenice, a značenje mu se prenosi na cijelu uvrštenu rečenicu s njezinim vremenskim veznikom.

Tako su nastale rečenice:

*Danas je godina dana **kako** nas je ovaj veliki covjek ostavio.*

*Kosor nije prestala pričati **otkada** je izgubila stranačke izbore.*

*Modrić igra najbolji nogomet **otkako** je stigao u Madrid.*

Kad u rečenici koja se uvrštava kao vremenska dolazi perfekt kojim se izriče relativna gotova sadašnjost koja se većinom odnosi na budućnost, taj se perfekt u zavisnoj rečenici preoblikuje u futur II.

Primjer ovakave zavisno složene rečenice:

Kad HDZ bude imao novac, kupit će kamion broševa.

Ta rečenica sklopljena je vremenskim uvrštavanjem od ishodišnih:

1. HDZ je imao novaca tada.
2. Kupit će kamion broševa.

Ovom se preoblikom u futur II. preoblikuje perfekt nesvršenih i rjeđe perfekt svršenih glagola.

5.5. Radoslav Katičić

Sintaksa hrvatskoga književnog jezika dio je Velike Akademijine gramatike, kapitalnoga gramatičkog djela. To je najopsežnija hrvatska gramatika koja se sastoji od četiri knjige: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* (S. Babić, D. Brozović, M. Moguš, S. Pavešić, I. Škarić, S. Težak), *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku* (Stjepan Babić), gore spomenuta Katičićeva *Sintaksa* i *Naglasak u hrvatskom književnom jeziku* (S. Vukušić, I. Zoričić, M. Grasselli – Vukušić).

U skladu sa značajem i opsegom ove sintakse, Katičić je iznio više primjera, donio detaljniji opis postupka preoblike jednostavnih rečenica u složene te je vremenskim rečenicama posvetio više prostora od bilo koje druge gramatike hrvatskoga jezika (vremenske rečenice zauzimaju dvadeset i sedam stranica). Jedina gramatika koja iznosi više vezničkih sredstava od Katičićeve jest *Gramatika hrvatskoga književnog jezika* Eugenije Barić i suradnika.

Katičić započinje poglavlje o vremenskim rečenicama definicijom: “Vremenske rečenice uvrštavaju se u glavnu svojom priložnom oznakom vremena.”(2002 : 237). Navodi i veznička sredstva pomoću kojih se uvrštavaju vremenske rečenice: odnosni prilozi vremena *kad(a), dok, dokle, dočim, čim, jedva, tek, pošto, kako, otkad(a), otkako* i veznički izrazi *kad god, dok god, dokle god, sve dok, samo dok, jedva što, tek što, nakon što, poslije nego, prije nego, poslije nego što, prije nego što*.

5.6. Dragutin Raguž

Raguževa gramatika opravdava svoj naslov, ona je doista praktična. Jednostavna je, bogata je primjerima, definicije su kratke i jasne. Autor je svoju gramatiku namijenio širem krugu korisnika, srednjoškolcima, nastavnicima, ali i strancima.³⁷

Raguž započinje poglavlje o vremenskim rečenicama navodeći odnosne priloge koje dolaze u njima: *kada, otkada, dokada, dok, dokle, što (prije nego što, nakon što, tek što, samo što, istom što), pošto, čim, kako, otkako, koliko*. Autor definira vremenske rečenice kao odnosne rečenice “kojima se pokazuje vrijeme radnje, trenutak radnje, trajanje rednje, i to od nekoga trenutka, do nekoga trenutka te prije ili poslije neke druge radnje ili istodobno s drugom radnjom.” (1997:405) Vremenske veznike autor navodi prema vremenu odvijanja radnji u rečenicama:

- a) vremenski veznici za istovremene radnje

kada, dok, dokle

***Dok** mi sunarodnjaci krvare, televizija pušta dokumentarce o pingvinima.*

*Kimi će ostati s nama **dokle god** mu dajemo sve što želi.*

- b) vremenski veznici za prethodne radnje

kada, dok, čim, što (tek što, samo što, pošto, nakon što), kako

*Glasovanje će se održat **kada** se riješe nejasnoće.*

*Vozač poginuo **nakon što** je sletio s ceste u Valentinovu.*

- c) vremenski veznici za radnje koje traju do nekoga trenutka

dokada, dok, dokle, prije nego što

***Dokle god** je rat prisutan u našem životu, dotle će ga biti i u umjetnosti.*

*Razmislite **prije nego što** odete na Hitnu.*

³⁷ Hamm, S. *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.: 238.

d) vremenski veznici za radnje koje traju od nekog trenutka

otkada, otkako

Otkako sam rodila izbjegavam majke.

Otkada je otišla hodam gradom bez cilja.

Raguž navodi i veznik *da* kao veznik vremenskih rečenica, ali on se rijetko koristi. Primjer takve rečenice je:

*Prošla su dva sata **da** je otišao.* (1997: 408)

5.7. Ivo Pranjković

Autor započinje poglavlje o vremenskim rečenicama definicijom: “U vremenskim ili temporalnim rečenicama zavisna se surečenica odnosi prema glavnoj kao što se priložna oznaka vremena odnosi prema predikatu.”³⁸ Njima se izriče istovremenost (npr. *Dok kuham, pjevam*), prijevremenost (npr. *Prije nego skuham, zapjevam*) i poslijevremenost ili susljednost (npr. *Pošto zapjevam, skuham*). U vremenskim se rečenicama vrijeme označuje s obzirom na odnos među surečenicama. Pa tako rečenica *Dok kuham, pjevam* označuje da se radnje glavne i zavisne surečenice odvijaju istodobno, rečenica *Prije nego skuham, zapjevam* označuje da se radnja glavne surečenice odvija prije nego radnja zavisne, a rečenica *Pošto zapjevam, skuham* označuje da se radnja glavne događa nakon radnje zavisne rečenice.

Autor zatim navodi veznike koji se upotrebljavaju u vremenskim rečenicama su: *kad, dok, čim, tek što, istom što, prije nego (što), pošto, otkad(a), otkako, dokad(a), dok god i kad god*. Zatim slijedi pojedinačna obrada veznika.

Veznik *kad*

Veznik *kad* ima najšire značenje. On može označavati:

- istovremenost (npr. **Kad** kuham, pjevam)
- prijevremenost (npr. **Kad** skuham, zapjevam)
- poslijevremenost (npr. **Kad** zapjevam, skuham)

Veznici *dok, čim, tek što, istom što*

Veznik *dok* najčešće označuje istovremenost (npr. **Dok** kuham, pjevam), ali može i označavati prijevremenost. U tom slučaju on dolazi samo u rečenicama u kojima se radnja zavisne surečenice događa neposredno prije radnje u glavnoj (npr. **Dok** zapjevam, skuham). Kada je

³⁸ Pranjković, I. *Hrvatski jezik 3*, udžbenik za 3. razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1998.: 57.

veznik *dok* tog značenja tada je on istoznačan (sinoniman) s veznicima *čim*, *tek što* i *istom što*.
Primjeri vremenskih rečenica s ostalim veznicima:

Čim sam otišao, osvojili su Ligu prvaka.

Čim su Josipović i Pusić sklopili pakt s Britancima, Hrvatska je opet kriva za sve!

Tek što je uređen kopneni prilaz, vandali već demoliraju tvrđavu sv. Nikole!

Tek što je Isus izišao na kopno, dođe mu iz grada u susret neki čovjek opsjednut zlodusima.

Veznici *prije nego (što) i pošto*

Veznik *prije nego (što)* označava prijevremenost što znači da se radnja zavisne surečenice događa poslije radnje glavne, npr. **Prije nego (što)** skuham, zapjevam. Nasuprot njemu nalazi se veznik *pošto*. On označava poslijevremenost što znači da se radnja zavisne surečenice događa prije radnje glavne, npr. **Pošto** zapjevam, skuham.

Veznici *otkad(a), otkako i dokad(a)*

Veznici *otkad(a)* i *otkako* označavaju istovremenost, tj. radnja zavisne surečenice počinje se odvijati istodobno s radnjom glavne, npr. *Miley Cyrus objavljuje škakljive fotografije na Twitteru otkako joj se bivši pridružio Twitter zajednici*. Radnja zavisne i radnja glavne surečenice vezane su za prošlost, čak i onda kad i u jednoj i u drugoj surečenici dolaze oblici prezenta kao što je slučaj u gore navedenoj rečenici.

Veznik *dokad(a)* označava poslijevremenost, drugim riječima cijela se radnja zavisne surečenice odvija prije radnje glavne, npr. *Ispiti su za dva tjedna, dokad ćemo se moći dobro pripremiti.* (1998:58)

Veznici *dok god i kad god*

Veznik *dok god* označava istovremenost, tj. radnja zavisne surečenice traje do onog trenutka do kojega traje i radnja glavne surečenice. Taj se veznik ne upotrebljava sa svršenim glagolima. Gramatički je ispravna rečenica: *Trčat ćemo ovu utrku dok god budemo*, a neispravna: **Potrčat ćemo ovu utrku dok god budemo*.

Veznik *kad god* također označava istovremenost, ali on se razlikuje od veznika *dok god*.

Naime, veznik *kad god* znači da se radnja zavisne surečenice ponavlja, s tim da se svaki put kad se ta radnja ponavlja ponavlja i radnja glavne surečenice. Ovaj veznik može doći i u rečenicama s nesvršenim i u rečenicama sa svršenim glagolima.

Primjer rečenice s nesvršenim glagolima: *Pjevam **kad** god kuham.*

Primjer rečenice sa svršenim glagolima: *Zapjevam **kad** god skuham.*

5.8. Sanda Hamm

Školska gramatika hrvatskoga jezika namijenjena je školarcima i zbog toga je jednostavna i sažeta. Razlikuje se od svih ostalih suvremenih gramatika zato što je pisana u obliku pitanja i odgovora. Svako pitanje je naslov jednog poglavlja, a poglavlje je odgovor na naslovno pitanje. Poglavlje o vremenskim rečenicama je kratko, sažeto i jasno. Vremenske rečenice se definiraju kao “one rečenice u kojima se zavisna surečenica uklapa na mjesto priložne oznake vremena u glavnu surečenicu.”(2002:151) Vremenska rečenica daje značenje suodnosnoj riječi *tada, dotad, otada, potom* koja se u glavnoj rečenici nalazi na mjestu priložne oznake vremena. Primjer takve rečenice je:

dotad = priložna oznaka vremena = dokad ima svjetla

Čitam /dokad ima svjetla.(2002:151)

Vremenska surečenica odgovara na isto pitanje postavljeno uz predikat kao i priložna oznaka vremena – *kada, dokada, otkada?*

Kada doručuješ? **Tada** – **kada** si ti na poslu.

Autorica ne navodi posebno veznička sredstva vremenskih rečenica niti ne spominje njihovo značenje (istovremenost, prijevremenost i poslijevremenost), ali koristi termin *surečenica* koji također koristi dr. Ivo Pranjković u svojim gramatikama.

5.9. Silić – Pranjković

Gramatika hrvatskoga jezika najviše se ističe od svih ostalih gramatika u ovom diplomskom radu, ali i sveukupno, jer jedina razlikuje vremenske (temporalne) rečenice i terminativne (granične) vremenske rečenice. Dakle, riječ je o jedinstvenoj podjeli vremenskih rečenica u suvremenim gramatikama. Iz tih razloga o većini je odrednica koje su iznijeli autori govoreno u poglavljima 4.1 *Vremenske (temporalne) rečenice* i 4.2 *Terminativne (granične) vremenske rečenice* pa se ovdje ne ponavlja što je već rečeno.

6. Zaključak

Vremenske rečenice su vrsta adverbijalnih zavisnosloženih rečenica. Kod adverbijalnih ili priložnih rečenica zavisna se surečenica odnosi prema glavnoj kao priložna oznaka prema predikatu. Ima mnogo vrsta priložnih oznaka pa se prema njihovim nazivima izvode i nazivi za zavisnosložene priložne rečenice. Najčešće se razlikuju mjesne, vremenske, načinske, poredbene, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene i dopusne rečenice.

Autori gramatika hrvatskoga standardnog jezika slično se odnose prema vremenskim rečenica, tj. većina njih razlikuje samo jednu vrstu vremenskim rečenica. No, dva vrsna jezikoslovca, dr. Silić i dr. Pranjković, unose novitet u hrvatsku gramatiku. Oni, naime, uvode podjelu na vremenske (temporalne) rečenice i terminativne (granične) vremenske rečenice. U vremenskim (temporalnim) rečenicama zavisna surečenica određuje vrijeme odvijanja procesa označena predikatom u osnovnoj surečenici. Ove vremenske rečenice mogu označivati ili simultanost ili sukcesivnost. Terminativnim (graničnim) vremenskim rečenicama može se označivati početak ili svršetak, odnosno granica kakvog vremenskog tijeka.

Prostor u gramatikama namijenjen vremenskim rečenicama razlikuje se od autora do autora. Jezikoslovci Težak i Babić u svojoj gramatici posvetili su tek nekoliko redaka, dok se u *Hrvatskoj gramatici* Eugenije Barić i suradnika i Katičićевой *Sintaksi* našao pozamašan broj stranica o vremenskim rečenicama.

Spomenuti broj vezničkih sredstava isto tako varira od gramatike do gramatike. Po broju vezničkih riječi, a to su zamjenice, (zamjениčki) prilozi i veznici, prednjači *Hrvatska gramatika* Eugenije Barić i suradnika, ali po broju zornih primjera daleko je u prednosti Katičićeva *Sintaksa*. Uzimajući primjere iz dnevnih, tjednih i mjesečnih novina došlo se do zaključka da su neke vezničke riječi nestale iz svakodnevnog govora ili ih se rijetko koristi, uglavnom u svrhu prenaplaćavanja (često se političari u svojim govorima služe takvim zastarjelim vezničkim riječima). Neke od tih vezničkih riječi su *dočim*, *što*, *jedva što*, *istom što*, *netom*, *netom što*, *kadli*, *pokle*.

7. Literatura

- Barić, E. Lončarić, M. Malić, D. Pavešić, S. Peti, M. Zečević, V. i Znika, M. *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
- Brabec, I. Hraste, M. Živković, S. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1954.
- Florschütz, J. *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole* (pretisak), Ex Libris, Zagreb, 2002.
- Hamm, S. *Povijest hrvatskih gramatika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2006.
- Hamm, S. *Školska gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2002.
- Katičić, R. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002.
- Peti, M. *Pristup sintaksi višestruko složene rečenice*, u: *Jezikom o jezik*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb 1995.
- Pranjković, I. *Hrvatski jezik 3*, udžbenik za 3. razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1998.
- Pranjković, I. *Vrste zavisnosloženih rečenica*, u: Pranjković, I. *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.
- Raguž, D. *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb, 1997.
- Silić, J. Pranjković, I. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Škiljan, D. *Pogled u lingvistiku*, Naklada Benja, Rijeka, 1994.
- Težak, S. Babić, S. *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
- <http://www.vecernji.hr/>
- <http://www.jutarnji.hr/>
- <http://www.24sata.hr/>
- <http://www.sportskenovosti.hr/>
- <http://www.net.hr/>
- <http://www.zimo.com/>